

Odsječak *Znanost, filozofija* sadrži 3 teksta: Žarko DADIĆ, *Znanost i filozofija* (579-590) u kojemu autor sažeto iznosi pregled djelovanja najznačajnijih autora na ovom prostoru; primjerice, ono što je R. Katičić tek naznačio o liku i djelu Hermana Dalmatina u ovom je tekstu detaljno elaborirano u posebnom potpoglavlju. Od 7. do početka 12. stoljeća postoje neki zapisi o spoznajama vezanima uz astronomiju i matematiku, što su bili svojevrsni preduvjeti za usvajanje prirodnoznanstvenih i filozofskih znanja u kasnijem razdoblju. Najizrazitija ličnost toga doba bio je Herman Dalmatin, osoba koja daleko nadrađa lokalne okvire. On uspostavlja kontakte s arapskom i starom grčkom znanosti, primjerice time što je prvi u Europu »ponovo uveo« Aristotela svojim prijevodom Abu Masharova djela *Introductorium in astronomiam* (587). Nakon njega se na prostoru Hrvatske dublje ukorjenjuju prirodne znanosti. Mirko MARKOVIĆ, *Hrvatska na Idrizijevoj karti iz 1154. godine* (591-592) piše o prvom zemljovidu na kojemu se prikazuje i izrijeckom spominje Hrvatska, a to je karta arapskoga kartografa abu Abel Allah Muhammad-al-Edrizija. Svezak zaključuje prilog Mirko MARKOVIĆ, *Zemljopisna obilježja Republike Hrvatske* (595-597).

Sadržaj objavljenih priloga osvjetljava jedno razdoblje hrvatske povijesti na koje se može primijeniti misao R. Katičića: »Ništa tu nije zatvoreno u se. Sve je u plodotvornoj napetosti različitih polova. I koliko god bilo nezamjenjivo i samosvojno po sklopu svojih silnica i sastavnica, sve je konačno — Europa.« (str. 366)

MARIJA-ANA DÜRRIGL

HRVATSKA I EUROPA. KULTURA, ZNANOST I UMJETNOST. Svezak 2: SREDNJI VIJEK I RENESANSA. Ur. E. HERCIGONJA. HAZU — ŠK, Zagreb 2000., str. 1-885 + ilustracije.

Prvi odsječak ozaglavljen *Hrvatska i europski prostor* posvećen je općim pitanjima i postavljanju konteksta. T. RAUKAR, *Hrvatska na europskom prostoru* (5-36) daje detaljan pregled zbivanja u razdoblju od epohe Arpadovića do prvih Habsburgovaca, dakle od 12. do 16. stoljeća, koje je bilo puno dramatičnih prostornih, političkih i društvenih promjena. U vrijeme prostornoga oblikovanja i širenja (do druge polovice 14. st.) sazrijevaju društvene zajednice, a u vrijeme smanjivanja i razbijanja hrvatskoga državnoga prostora

(15. i 16. st., osobito zbog turske najezde) nastaje razumljiv zastoje u razvoju društva i raznim vidovima stvaralaštva. M. KURELAC, *Hrvatska i središnja Europa u doba renesanse i reformacije* (39-60) piše o Hrvatskoj u vrijeme uzburkano promjenama i krizama. Sažeto su i jasno prikazane veze i sukobi dijelova Hrvatske s njezinim susjednim područjima/državama, o iseljavanjima, o Hrvatskoj »na raskrižju europske politike« (str. 53), kad je ona već svedena na »ostatke ostataka«. N. MOČANIN, *Hrvatska i Osmansko carstvo* (63-82) pomno kronološki analizira jedno inzimno uzbibano razdoblje u povijesti hrvatskih krajeva.

Drugi je odsječak *Arheološka baština. Epigrafika* i unutar njega su sljedeći priloz: V. SOKOL, *Arheološka baština Hrvata u kasnom srednjem vijeku* (85-102). Autor piše o skupinama sačuvanih artefakata kao što su oružje i borbena oprema, keramika i staklo, novac, te vatreno oružje čija potpuna prevlast počinje u 16. st. i o tome što se sve na temelju tih nalaza može zaključiti o načinu života u pojedinim hrvatskim sredinama. Posebno je potpoglavlje posvećeno stećcima i nadgrobnim spomenicima. M. MATIJEVIĆ-SOKOL, *Latinska epigrafička baština* (105-124) piše o izabranim spomenicima koji zorno zrcale specifičnosti vremena i prostora na kojemu su nastali. Dok se za sjevernu, kontinentalnu Hrvatsku postojanje takvih spomenika tek naslućuje (105), dotle priobalni krajevi od Krka do Dubrovnika obiluju tim spomenicima, sačuvanima u bazilikama, kaštelima i gradskim stambenim kućama. Opsežna građa podijeljena je u cjeline o romaničkoj epigrafici, o trogirskom kulturnom krugu 13. i 14. st., o razdoblju od romanike do renesanse, te o verbalnim porukama na crkvenom posuđu, namještaju itd. Tu su i epigrafska svjedočanstva o kralju Zvonimiru, a sve potvrđeno citatima bilo cjelovitima, bilo njihovim odlomcima. Izdvojeni su majstori koji su ostavili svoje potpise. B. FUČIĆ, *Hrvatski glagoljski natpisi* (127-145) obrađuje glagoljičku epigrafiku, tj. tekstove uklesane u kamen ili uparane u zidove crkava. Najznatnije teritorijalno proširenje glagoljskih natpisa i grafita dogodilo se u 16. st., jer spomenici potječu s područja gotovo cijele Istre, zapadne Hrvatske, Primorja, zadarske okolice te dijelova Bosne. Posljednji datirani zapisi potječu iz 18. st. U prikazu sačuvanih spomenika autor se odlučio ne za kronološko nizanje, već za kriterij iscrpnosti podataka koje pojedini zapisi pružaju o društvu, ambijentu i glagoljskom pismu. Stoga su detaljno prikazani i analizirani nalazi iz Senja, Omišlja, Trogira, Kožljaka, Vrha, Grobnika, Golubića, Dobrinja, Kršikle, Draguća i Vrbnika. Na koncu priloga Fučić pregnantno opimjeruje »pojavu hrvatskog glagolizma ... na samo jednom jedinom spomeniku« (144), na

reljefu s likom sv. Martina iz Senja. To je kameni spomenik »na kojem se ostvarila ... sinteza Istoka i Zapada« (144) jer je to starorimska/ antička žrtvena ara, kasnije preklesana u reljef s likom sv. Martina (čiji se kult širi sa Zapada), a uz lik su uklesana glagoljska slova, »dar« što ga Hrvati primiše s Istoka od prvoučitelja sv. Ćirila i Metodija.

Odjeljak *Društvo, pravo, religija, kultura* sadrži tri priloga. L. MARGETIĆ, *Zakoni, pravni običaji, statuti, privilegiji* (149-166) razrađuje razlike u pravnim sistemima kontinentalne Hrvatske (što počivaju prvenstveno na vladarskim privilegijima izdavanima velikašima i gradskim općinama) i priobalnih područja (u kojima su općine svoj pravni život determinirale statutima i »zakonima«). E. HERCIGONJA, *Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju* (169-225). U prvom dijelu, autor se osvrće na »uopćenu, nepovijesnu fikciju« (169) o zaostalosti i neobrazovanosti glagoljaša, te na gledanje na glagoljaštvo kao na neki izolirani »otok« jezično-književne i kulturne produkcije. Na temelju pak interdisciplinarno zasnovanih metodoloških načela, Hercigonja razrađuje »vremenskorazdiobni nacrt« (174) glagoljaških vrela. Prvo razdoblje (od kraja 9. st. do 30-ih godina 16. st.) uključuje tri podrazdoblja što tvore vrijeme uspona. Ono teče od najstarijih epigrafskih spomenika, preko pravnih tekstova (»Vinodolskog zakona« izvorno iz 1288. g.), fragmentarno sačuvanih književnih tekstova pisanih hrvatskokrkvenoslavenskim jezikom, do vremena reforme glagoljske grafije i prilagodbe biblijskih prijevoda latinskoj *Vulgati*, pojave glagoljskog tiskarstva i »zlatnoga vijeka« hrvatskoga glagolizma u 14. i 15. st. Drugo razdoblje je ono od 30-ih godina 16. st. do početka 19. st., a to je vrijeme postupna zalaska glagoljaštva, s dva podrazdoblja. Glagoljaštvo se postupno svelo na funkciju nositelja vjersko-prosvjetne aktivnosti u ruralnim sredinama. Rimska *Congregatio de propaganda fide* izdaje knjige na istočnoslaviziranoj redakciji crkvenoslavenskog jezika u 17. i 18. st.; glagoljaška tradicija postaje konačno tek predmetom znanstvenoga proučavanja te »širega, nacionalnokulturnog interesa i značenja« (176). Autor nadalje detaljno obrađuje svako podrazdoblje, ističući uvijek šire kulturne i povijesne implikacije nekog događaja, dokumenta ili knjige. Za ishodišnu točku poglavlja Hercigonja uzima papinske reskripte iz 1248. i 1252. g. kao odobrenja »liturgiae glagolitoromanae« (176) za hrvatske glagoljaše. Tu je i potpoglavlje o smjerovima književnojezične evolucije, o razvojnem putu hrvatske »uglate« glagoljice, te o sačuvanim spomenicima, od pravnih do književnih u užem smislu, o tiskarstvu (izdvojena su izdanja hrvatskih protestanata) i o glagoljici u Europi 14.-16. st. Glagoljaštvo je u širokim potezima prikazano i analizirano u odnosu i

međuprožimanju s latiničnom i ćirilicom pismenom kulturom na ovim prostorima, jer je »... isprepletenost i suživljenost grafijskih tradicija jedno od najprepoznatljivijih obilježja hrvatskog kulturnog identiteta« (223). Cijelo je ovo opsežno ali pregledno poglavlje pokazalo kreativnu snagu glagoljaštva, njegovu samosvojnost ali i otvorenost suvremenim europskim kulturnim utjecajima. F. ŠANJEK u prilogu *Crkva i kršćanstvo* (227-258) u općim crtama pokazuje kako se Crkva u razvijenom srednjovjekovlju i u doba humanizma zalagala za jedinstvenu ekumenu, te kako su hrvatski teolozi aktivno sudjelovali u teološkim raspravama i na crkvenim saborima. Važni su događaji primjerice to što je u 10. st. splitski nadbiskup postao »primas Dalmatiae totiusque Croatiae«, a osnivanje zagrebačke biskupije u 11. st. imalo je znatog odraza na razvoj crkvenog, gospodarskog i kulturnog života Hrvatske. Autor razrađuje pojavu i razvoj redovništva i prati ulogu koju je crkva imala u razvoju školstva na ovim prostorima: biskup A. Kažotić utemeljio je katedralnu školu u Zagrebu, dok je u Zadru 1495. g. ustanovljen generalni studij kao »prvo i najstarije sveučilište u Hrvata« (244). Posebna su potpoglavlja posvećena heterodoksnoj crkvi bosansko-humskih »krtjana«, odjecima protestantizma u Hrvatskoj te katoličkoj obnovi.

Odsječak *Jezik i književnost. Pisma* donosi 13 poglavlja, a mi se osvrćemo na ona koja se tiču uže medievističkih tema. J. LISAC, *Hrvatski dijalekti* (261-267) u kratkim crtama iznosi značajke triju razdoblja u razvoju »središnjeg južnoslavenskog jezičnog dijasistema« (261). S. DAMJANOVIĆ, *Hrvatski glagoljaši i početci hrvatskoga književnog jezika* (269-279) pažnju usmjerava na hrvatske idiome zabilježene u glagoljici. Razrađuje funkcionalnostilsku diferencijaciju trojezične hrvatske književnosti i na primjeru biblijsko-liturgijskih tekstova potvrđuje kako su naši glagoljaši poznavali staroslavensku/općeslavensku normu. Miješanje normi (tradicionalne crkvenoslavenske hrvatske redakcije s normom književne čakavštine, pa i s elementima kajkavštine, rijetko štokavštine) u neliturgijskim tekstovima svjestan je postupak, posljedica stava. Autor ukratko analizira obilježja hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika, te jezična interferiranja, zaključujući: »... da je glagoljička knjiga temeljem svekolikom kasnijem hrvatskom književnojezičnom razvoju« (279). J. VONČIĆ, *Jezik renesansne književnosti. Početci ozaljskoga jezično-književnoga kruga* (281-287); A. NAZOR, *Prožimanje glagoljice i ćirilice na hrvatskom prostoru* (289-297). Autorica prati stoljetno međusobno prožimanje dviju slavenskih grafija od najstarijih sačuvanih staroslavenskih epigrafa i rukopisa (npr. *Zografskog evanđelja, Assemanijeva evanđelistara, Sinajskog euhologi-*

ja) do hrvatskoglagoljskih spomenika 15. st. Tip ćirilskoga pisma zabilježen u dijelovima Hrvatske i Bosne što se ponekad naziva bosančicom, ima obilje vlastitih rješenja. Osim što se u glagoljskim rukopisima miješaju pisma (sačuvana su primjerice ćirilčna slova, ali i cjelovite zabilješke pisane bosančicom), zanimljivo je da su »glagoljica i ćirilica u svojoj ... povijesti posuđivala jedna drugoj ime« (291). D. MALIĆ, *Latinički tekstovi hrvatskoga srednjovjekovlja na narodnom jeziku* (299-319). Kao dio tropismene i trojezične hrvatske srednjovjekovne književnosti, tekstovi na narodnom jeziku pisani latinicom pojavljuju se razmjerno kasno, u 14. stoljeću. U njima se nalaze i elementi crkvenoslavenskoga jezika (jer se neki latinički tekstovi oslanjaju na crkvenoslavenske glagoljske predloške, a i zbog svjesnih književnojezičnih nastojanja njihovih stvaralaca). Autorica nabraja i ukratko analizira izvore od 14. do 16. st. po njihovoj »žanrovskoj« (301) pripadnosti: redovnička pravila; lekcionari i drugi biblijski tekstovi; molitvenici; književna produkcija — pjesme i prikazanja; proza. I. PETROVIĆ, *Hrvatska i europska hagiografija* (321-347). Golemo književno područje hagiografije povezuje kasnu antiku i rani srednji vijek, a za naše je područje važno i stoga što svjedoči o kontinuitetu latinske pismenosti u dijelovima Dalmacije. Opsežno obradivši odabrane tekstove hrvatske latinske hagiografije (npr. iz salonitanske, zadarske, južnodalmatinske, istarske, panonske hagiografije — da u grubim crtama izdvojimo tek neke), autorica analizira hrvatske glagoljaške i latiničke vernakularne tekstove različitih žanrova hagiografije. Od najstarijih sačuvanih fragmenata, preko liturgijskoga do zborničkoga »legendarija«, pred čitateljem se otvaraju slojevi svetaca i njihovih pasija, čudesa, legendi itd. Uz to, spominju se i *Marijini mirakuli*, neke vizije i egzempla kao supripadni vrsti hagiografije. Upravo se u njoj ogleda otvorenost i kreativnost hrvatske srednjovjekovne proze: »Tako je koračajući, nikada osamljena, kroz mijene i ljepotu europske kršćanske duhovnosti, hrvatska književnost ispisala svoje veliko hagiografsko djelo, jedno od najljepših poglavlja hrvatske srednjovjekovne kulture uopće« (344). M. A. PANTELIĆ, *Sastav sanktorala i kalendara hrvatskoglagoljskih misala i brevijara* (349-366). Autorica sanktoral i kalendar sagledava, kako stoji u podnaslovu »s kulturološkog i liturgijskopovijesnog motrišta«, na temelju fonda od 17 misala i 29 brevijara iz 14. i 15. st., te njihovih odlomaka iz 13. st. *Temporal*, tj. proslave i uspomene na sveta vremena Kristova života i djelovanja okosnica je crkvene liturgijske godine, a njemu je dodan *sanktoral* (svetkovine mučenika, priznavalaca, djevice itd.). Kako je s vremenom rastao broj štovanih svetaca, bilo je nužno načiniti svojevrsnu »klasifikaciju«, tako da samo velike

svetkovine sadrže vlastite misne dijelove, a za ostale svece postoje temeljni zajednički obrasci (*komunal*). Po tim temeljnim kategorijama autorica prati bogoslužje na slavenskom jeziku, na odabranim primjerima sačuvanih liturgijskih knjiga, izdvajajući spomene svetaca istočnih i zapadnih sanktorema. Istaknula je slojeve franačkih, italskih, germanskih sanktorema, sloj dalmatinsko-istarskih i panonsko-slavenskih svetkovina, da spomenemo tek neke. Znatne brojčane razlike zabilježenih svetačkih imena vide se u sastavu kalendara u odnosu na sanktorale. Autorica naglašava kako »... glagoljski kalendari čuvaju bogat registar europske svetačke heortologije svih kategorija i kvalifikacija od VII. do XV. stoljeća« (365). N. KOLUMBIĆ, *Hrvatska srednjovjekovna drama* (369-391). Na početku autor iscrpno propituje rezultate dosadašnjih istraživanja, od I. Kukuljevića (koji je 1856. g. objavio odlomak »*Gospina plača*«) do danas. Zatim prati povijesni put hrvatske srednjovjekovne drame 15. i 16. st., te glavne poetičke značajke liturgijske drame (od najstarijih »*Visitatio sepulchri*« i »*Tractus stelle*«) i pučke crkvene drame. Pokazuje se da hrvatska srednjovjekovna drama odražava najbitnije odlike onodobne europske drame, a najzastupljeniji su tematski žanrovi misterija, mirakula i dramskih moraliteta oblikovanih najčešće osmeračkim dvostisima. N. BATUŠIĆ, *Hrvatsko srednjovjekovno kazalište* (393-401) sažeto piše o latinskom sakralnom kazalištu »uvezenom« iz inozemstva i o onom na narodnom jeziku, kamo spadaju »prikazanja«, »skazanja«, »misteriji«, »moraliteti« i »mirakuli«, te o rudimentarnim oblicima svjetovnoga kazališta u Dubrovniku i Zagrebu. B. GLAVIČIĆ, *Hrvatski latinizam* (403-419) većim dijelom tematizira razdoblje humanizma i renesanse, a manje prostora posvetio je srednjovjekovnomu latinitetu: epigrafskim spomenicima 11.-13. st., povijesnim i pravnim tekstovima, početcima književnosti koja raste u 13. i 14. st., dotjerujući se prema klasičnim uzorima, a osobito je istaknut teološki opus H. Dalmatina. M. TOMASOVIĆ, *Jedan vrhunski prilog europskom humanizmu* (421-435) iscrpno obrađuje život i djelo Marka Marulića. Tu su još prilozima: R. BOGIŠIĆ, *Hrvatska književnost XV. i XVI. stoljeća* (437-462) i J. BRATULIĆ, *Reformacija i početci katoličke obnove u Hrvatskoj* (465-479).

Odsječak *Tiskarstvo* donosi dva priloga. M. MOGUŠ, *Hrvatski rani tisak* (483-493) piše o povezanosti Hrvata s početcima tiskarstva i o važnosti koju su ta raznorodna izdanja imala za jedinstvo hrvatskoga književnog jezika. Od prvih knjiga objavljenih u inozemstvu (»*Oratio in funere Petri Cardinalis S. Sixti*« N. Modruškog i »*Elegiae et carmina*« J. Šižgorića) te glagoljskih »*Misala po zakonu rimskoga dvora*« (1483. g.) i »*Brevijara po zakonu rimskoga dvora*«

(1491. g.), pa do djelatnosti tiska u domaćim glagoljskim officinama u Senju i Rijeci, čija izdanja autor nabraja i ukratko opisuje. Latinički prvotisak je tzv. »Lekcionar Bernardina Splićanina« (1495. g.), a hrvatsko-ćirilički »Ofičje svete dieve Marie« F. Ratkovića iz 1512. g. Protestantske tiskare izvan Hrvatske djeluju u 16. st., izdajući i knjige na slavenskim pismima. Š. JURIC, *Hrvatske inkunabule* (495-524) prikaz je ukupno 160 inkunabula, a posebna je pozornost posvećena glagoljčkim i hrvatskim latiničkim inkunabulama, kao i djelatnosti hrvatskih tiskara u inozemstvu. Vrlo je vrijedan iscrpan pregled i bibliografski opis svih tih inkunabula (505-523).

Odsječak *Urbanizam i arhitektura* sadrži tri priloga. T. MARASOVIĆ, *Srednjovjekovni urbanizam hrvatskih gradova na Jadranu* (527-551) pokazuje kako je »srednjovjekovni urbanizam jadranskih gradova upravo ta kategorija sačuvanog nasljeđa kojom je Hrvatska ... dostigla najveću razinu graditeljskih i kultuno-umjetničkih vrednota« (527), a to se prije svega odnosi na Dubrovnik, Zadar, Split, Trogir, Hvar i Korčulu. A. MOHOROVIČIĆ, *Razvoj naselja i gradova na području sjeverne Hrvatske* (553-583) polazi od pretpovijesnih i antičkih naseobina koje su novopridošli stanovnici u ranom srednjem vijeku uništili. Od početnih jednostavnih »pribježišta-gradišta« (555) podizanih od 9. do 11. st. pa dalje, nicala su naselja kontinentalne Hrvatske na povoljnim lokacijama, te se u njima postupno razvija gospodarski i kulturni život, što autor iscrpno razlaže po pojedinim zemljopisnim cjelinama. R. IVANČEVIĆ, *Arhitektura od romanike do manirizma* (585-612) sažeto prikazuje, na »tipičnim« primjerima, pojavnost i razvoj europskih stilova romanike, gotike, renesanse i manirizma u našim krajevima. Uz preuzimanje stilskih nastojanja iz stranih središta, autor napose obrađuje one spomenike što su »izvorne kreacije«, upravo »kvalitativni doprinos europskoj umjetnosti« naših majstora (585).

Odjeljak *Likovne umjetnosti. Umjetnički obrt* sadrži četiri priloga. K. PRIJATELJ, »*Dalmatinska slikarska škola*« (1350-1550) u europskom kontekstu (615-638) pokazuje zajedničke značajke te »škole« na primjerima sačuvanih djela iz tog razdoblja i djelovanju pojedinih majstora; posebno je potpoglavlje posvećeno opusu Julija Klovića. I. FISKOVIĆ, *Kiparstvo* (641-663) prati razvojne smjerove u kiparstvu od romanike (na primjeru A. Buvine i majstora Radovana), preko gotike (čiju je izražajnost do vrhunca doveo Juraj Dalmatinac) do renesanse i njezinih vrijednih ostvaraja. A. BADURINA, *Iluminirani latinički i glagoljčki rukopisi* (665-676) prati iluminaciju knjiga u Hrvatskoj od 13. st. i gotički likovni izričaj koji svoj vrhunac dostiže u 14. i 15. st. otkada

potječu i imena iluminatora i skriptora liturgijskih knjiga. Hrvatska je doprinos europskoj umjetnosti iluminacije dala djelima dvojice umjetnika, F. Petančića i nešto mlađeg J. Klovića. Glagoljički rukopisi slijede latinske kodekse u načinu oblikovanja stranica, ali imaju i svoje specifičnosti (osobito velike inicijale oblikovane od pletera oštih lomova, koji zrcale preživljavanje romaničke tradicije). U njima prevladava »linearnost i plošnost te skromniji registar boja« (673). I. PETRICIOLI, *Umjetnički obrt* (679-696) prati obrt romanike, gotike i renesanse kroz sačuvane spomenike iz područja drvorezbarstva, zlatarstva, gradnje zvona, majolike te tkanja i vezenja i pokazuje da granica između »obrt« i »umjetnosti« napose u srednjemu vijeku nije bila oštro definirana.

Odjeljak *Glazbena umjetnost* čine tri priloga. L. ŽUPANOVIĆ, *Glazbena kultura* (699-719) daje opći faktografski i sintetički pregled glazbene kulture u Hrvatskoj od 13. do 15. st., a zatim analizira djela i poglede četiriju naših glazbenika i šest glazbenih teoretičara iz 16. stoljeća. S. TUKSAR, *Renesansni teoretici i pisci o glazbi* (721-727); J. BEZIĆ, *Glagoljaško pjevanje* (729-737) Jedan zapis zasvjedočen je u *Novakovu misalu* iz 1368. g. posebnim znakovima »uz pojedine riječi pjevanog stalnog dijela mise — *Věruju*« (729), a pretpostavlja se da se odnose na način izvedbe. Slične se upute nalaze i u *Hrvojevu misalu* i *II. vrbničkom misalu*. Iz 14. i 15. st. sačuvani su tekstovi (para)liturgijskih pjesama, a vrijedni podatci za istraživanje glagoljaškog pjevanja nalaze se u knjigama iz 16. st. (primjerice u zborniku iz 1556. g. koji sadrži dio teksta prikazanja *Muke*).

Ovaj svezak zaključuje odsječak *Znanost i filozofija* koji sadrži pet priloga. Ž. DADIĆ, *Egzaktne znanosti* (741-759). To je opsežan prikaz prirodnoznanstvenih i prirodnofilozofijskih rukopisa u našim arhivima, bibliotekama i samostanima, na temelju kojih se može nešto doznati o strukturi obrazovanja od 13. st. dalje. Posebno su primjerice obrađeni autori kao Ivan Vitez od Sredne, Federik Grisogono, Franjo Petrić, dubrovački kulturni krugovi 16. st. I. GOSTL, *Počeci hrvatske leksikografije* (761-775) prati početke hrvatske leksikografije, od usputnih glosa (npr. u *Radonovoj Bibliji*, 8.-9. st.) i preteča rječnika Fausta Vrančića među kojima se posebno ističe Rocarbonellin prvi hrvatski višejezični terminološki ilustrirani rječnik »*Liber de simplicibus*« (između 1415. i 1453.) te tiskani talijansko-hrvatski rječnik iz 1527. g. Nadalje su prikazani »*Lexicon*« Ilije Crijevića, te leksikografska djela iz 16., 17. i 18. stoljeća. L.J. SCHIFFLER, *Hrvatsko filozofsko naslijeđe* (777-799). Autorica pokazuje kako je hrvatska filozofija nastojala pratiti »aktualne smjerove europske filozofije« (777). Filozofska se refleksija iščitava iz dijelova

glagoljaškoga »*Lucidara*« a osobito iz latinskih djela koja su prepisivana u našim kulturnim središtima. Uz obrazovanje u domaćim školama, naši su mislioci učili i(li) djelovali na stranim učilištima, od Beča do Krakowa, od Rima do Oxforda. Ovaj članak dokazuje da hrvatska filozofska baština 15.-18. st. nije tek odraz europskih strujanja, nego da s tim strujanjima hrvatski filozofi »vode dijalog ...birajući i opredjeljujući se« (797). M. D. GRMEK, *Medicina u Hrvata* (801-821). Ovaj rad prelazi vremenske okvire natuknute u podnaslovu čitava izdanja i donosi sintetički prikaz različitih razdoblja u razvoju medicinske misli a posebice medicinske prakse na našem području. Osobita je pažnja posvećena tzv. samostanskoj medicini, svjetovnoj skolastičkoj medicini, djelovanju obrazovanih liječnika i kirurga u 16. st. U borbi protiv zaraznih bolesti značajno mjesto pripada dubrovačkoj karanteni iz 1377. g., prvo ozakonjenoj ustanovi te vrste u svijetu. Brojni sačuvani statuti i zakonski dokumenti svjedoče o načinima na koji se reguliralo »zdravstvo«, tj. komunalna higijena, liječnička služba (i kazne za nadriliječništvo i vradžbine), hospitali, itd. Znanstveno su se naši liječnici mogli potpuno afirmirati samo u inozemstvu, npr. F. Grisogono, I. Dragojević i dr. V. STIPETIĆ, *Početak hrvatske gospodarskoznanstvene misli* (823-831). Prilog je posvećen ličnosti i središnjem djelu Benedikta Kotruljevića iz 1458. g., a koje je tiskano pod naslovom »*Della Mercatura et del Mercante Perfetto*« (tek 1990. g. objavljeno je kritičko izdanje Kotruljevićeva djela pod naslovom što ga je on sam zapisao »*Il libro dell'arte della mercatura*«). On je bio prvi pisac koji je pisao o dvostavnom knjigovodstvu u svijetu uopće, pa mu stoga pripada posebno mjesto u povijesti ekonomije.

I ovakav letimičan prikaz bjelodano pokazuje da je riječ o iznimno vrijednu izdanju u kojemu svaki autor, unutar tematski zadana okvira svoga priloga, nastoji lapidarno iskazati, kako je nadahnuto napisao urednik Eduard Hercigonja, »... u kojoj je mjeri, u tom prijelomnom vremenu raskrivanja novih obzora ljudskoj misli, jedan mali narod s jugoistočne međe zapadnoeuropske uljudbe ... uspio učvrstiti svijest o sebi nastavljajući s ustrojem prepoznatljivo samosvojnoga kulturnog identiteta, začetoga u snazi vlastite tradicije i trajno bogaćenoga prihvaćanjem plodotvornih akulturacijskih poticaja što su pristizali iz susjednoga, mediteranskog i srednjoeuropskoga, okružja« (2).

Prvi i drugi svezak iz edicije *Hrvatska i Europa* svjedoče, kako je zapisao glavni urednik Ivan Supičić, »U sretnom spoju trajno očuvanoga etno-kulturnoga identiteta i istodobne pripadnosti europskome Zapadu, Hrvatska je bila i

ostala raskrižjem kulturnih interferencija i mostom za dodire na raznim područjima duhovnog, intelektualnog i umjetničkog stvaralaštva« (1).

MARIJA-ANA DÜRRIGL

ЗДЕНКА РИБАРОВА – ЗОЕ ХАУПТОВА: *Григоровичев паримејник. I. Текст со критички апарат*. Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, 1998, стр. XVIII + 452.

Prema riječima autorica ova knjiga predstavlja samo prvi dio edicije, a kao drugi obećava se knjiga koja će sadržavati detaljnu jezičnu i paleografsku analizu *Grigorovičeva parimejnika*, pa će na temelju toga moći i točnije odrediti vrijeme njegova pisanja. Na taj način bi se zaokružilo ovo značajno izdanje s obzirom na to da je ovaj kodeks najstariji, bar dosad poznati, prijepis prijevoda parimejnika na jedan slavenski jezik.

Parimejnik je liturgijska knjiga pravoslavne crkve, koja je do XIV., a ponegdje i do XVI. stoljeća bila u uporabi kao samostalna knjiga i vrlo je važan liturgijski priručnik. Njeno značenje za proučavanje ćirilometodske baštine je u tome što parimejnik uz drugi materijal sadrži pretežno tekstove iz *Starog zavjeta*, a kao utvrđenu znanstvenu činjenicu uzima se mišljenje da je parimejnik preveden još u Velikoj Moravskoj, te da ga je preveo Metodije.

Po dosadašnjem datiranju *Grigorovičev parimejnik* stavlja se na konac XII. ili početak XIII. st., i po tome je jedan od najvažnijih spomenika relevantnih za rješavanje pitanja fizionomije prvotnog ćirilometodskog arhetipa i njegove kasnije evolucije.

Na temelju znanstvenih istraživanja danas su se iskristalizirale tri grupe parimejnika indirektno povezanih sa zajedničkim protografom. Prvu grupu predstavlja *Grigorovičev*, a drugu *Lobkovski* (odnosno *Hludov*) *parimejnik*, koji se opet grana na južnoslavensku i rusku grupu parimejnika, prvu uz *Lobkovski* predstavljaju srpski parimejnici, a na čelu druge, ruske grupe stoji *Zaharijev parimejnik*. Temeljem ovih saznanja autorice su se opredijelile da pri izdavanju *Grigorovičeva parimejnika* kao paralelne tekstove uporabe upravo *Lobkovski* i *Zaharijev parimejnik*, jer se na taj način, manje-više, dobiva dobar uvid u sve tri grupe parimejnika, te se tako, u određenoj mjeri, može pratiti i razvoj parimejnika, a daljom usporedbom i rekonstruirati protograf.